

Dantenîň «Hudawy komediýasynda» – dowzah, araf, jennet

Category: Edebiýaty
öwreniş, Filosophiýa, Goşgular, Kitapcy, Nukdaýnazar, Poemalar, Sözle
r, Türkmen dili

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Dantenîň "Hudawy komediýasynda" – dowzah, araf, jennet
DANTENIŇ «HUDAWY KOMEDIÝASYNDA» – DOWZAH, ARAF*, JENNET

Italýan edebiýatynyň iň meşhur şahyry, dünýä edebiýatynyň hem görnükli wekilleriniň biri hasaplanýan Dante Aligýeri (1265-1321) ýeri gelende edebiýat teoretigi, ahlak pelsepeçisi we syýasaty öwreniji alym hökmünde-de öňe saýlanýar. Onuň «Hudawy komediýa» poemasy hristian taglymatynyň we dünýä edebiýatynyň iň naýbaşy eserlerinden hasaplanýar.

Dante Aligýeri 1265-nji ýylda Florensiýada dünýä inýär. Ol heniz çagajykka poeziýa bilen içgin gyzyklanyp başlaýar.

«Dolçe stil nuovo» («Täze şirin stil») diýip atlandyran yetginjeklik goşgularynda Beatrisa diýen gyzy wasp edýär. Öňden bári tanaýanam bolsa, özüne aýdyp bilmän daşyndan guwanyp gezen Beatrisasynyň başga birine durmuşa çykmagy we kän wagt geçmänkä-de ýogalmagy Dantenîň durmuşyny düýpgöter başga ugra gönükdiripdir.

Goşgularyna ylham beren söýgülisi Beatrisanyň waspyny her bir goşgusynda ýetirip hüýr-melekleriň deňine göteren Dante onuň obrazyny öwran-öwran işlemekden ýadamandyr. Gaýtam onuň çeper keşbini ilkinji goşgular kitaby «Täze durmuşa» («La Vita Nuova») arkaly adamlaryň dünýäsine, «Hudawy komediýa» («Divina Commedia») arkaly ylahy dünýä aralaşdyrypdyr.

Dante ýaşan döwrüniň syýasy wakalary bilen ýakyndan gyzyklanypdyr. Poeziýa, filosophiýa, teologiýa ugurlaryny öwrenipdir. Latyn halk şahyrlaryny, aýratynam ussady hasaplan şahyry Wergilini (b.e.öňki 70-b.e.öňki 19) içgin öwrenipdir.

Florensiýanyň syýasy durmuşynda işjeň rol oýnapdyr. Ýöne jemgyýetiň başly-barat we dartgynly ýagdaýy, yzy gutarmaýan bulagaýlyklar şahyry ünjä goýupdyr. Bir ýandan buthananyň syýasata gereginden artyk goşulmagy adamlaryň arasyndaky gapma-garşylygyň artmagyna getiripdir. Dante din bilen syýasatyň biri-birinden aýry bolmalydygyny öňe sürýän Guelfo partiýasynyň «aklar» böleginiň hatarynda çykyş edipdir. Ýöne partiýanyň «garalar» böleginiň şäherde syýasy agalygy eline almagy bilen «aklaryň» birnäçe öňdebaryjy adamlary bilen birlikde Dante hem Florensiýadan çykarylyp, sürgüne ýollanýar. Şeýlelikde, şahyryň durmuşynda güzaply, şol bir wagtyň özünde döredijilikli sürgün döwri başlaýar.

Şahyr sürgünde bolan wagty özüniň adalatsyzlyga uçrandygy hakyndaky şahsy pikirinden dänip, tutuş adamzadyň tertipsiz, buýr-bulaşyk we eden-etdilikli ýagdaýda ýaşaýar diýen pikire gelýär. Danteniň pikiriçe Hudaý bu dünýäniň we ahyretiň işlerine gözegçilik etmek üçin adamlara iki sany ýolgörkeziji – Papa we imperator iberenmiş. Emma bularyň ikisi-de öz önlerinde goýlan hudawy wezipä sowuk-sala garap, syýasy çekişmelere özlerini aldyrypdyrlar. Netijede olar adamzady hasam beter çykgynsyz gorpuň gyrasyna eltipdirler.

Dante Hudaýyň penakär boljakdygyna bolan umydyny hiç wagt ýitirmändir. Şonuň üçinem ol görüp-bilip ýören zatlaryny düşündirip, adamlaryň gözünü açmak wezipesiniň hudaýtarapyn özüne berlendigine tüýs ýüregi bilen ynanyndyr. Şahyr bu mukaddes borja amal etmek arkaly dünýädäki azgynlygyň gorkunç netijelerini görkezip biljek eser ýazyp adamzada halas boluşyň ýollaryny salgy bermegi arzuwlapdyr.

Dante o dünýä edilen hyýaly gezelenji suratlandyrýan «Hudawy komediýa» poemasy 1307-1321-nji ýyllarda ýazýar. Onuň dowzaha, arafa, jennete eden hyýaly gezelenjini gürrüň berýän bu epiki poemasynda otuz üç kantodan ybarat üç bölüm we bir giriş kantosyndan ybarat ýüz kanto (14 müň 223 setir) bar. Kanto (bap) – poemalaryň bölümlerine berilen atdyr.

«Hudawy komediýanyň» birinji bölümi «Dowzahda» otuz dört kanto bar.

Ikinji bölümi «Arafda» otuň üç bölüm bar.

Üçünji bölümi «Jennetde-de» otuz üç bölüm bar.

«Komediyanyň» adynyň gözbaşy birden köp çeşmä esaslanýar. Dante turuwbaşdan özüniň beýan ediş stiline laýyk gelmeýändigini üçin tragediýa sözünü ulanmagy makul bilmändir. Bu bolsa şahyryň poemasyny iň täsirli edebi žanr bolan tragediýa bilen ýazmak islemändigini görkezýär. Dante bu eseri arkaly giň halk köpçüligine ýüzlenmegi we olaryň baş-başdaklykdan, günälerden saplanyp, dogry ýola düşmeklerine öňäýak bolmagy maksat edinipdir. Şonuň üçin şahyr poetiki eserleri giň halk köpçüligine düşnükli dilde ýazylsa gowy bolar diýen pikirde bolupdyr. Bu nukdaýnazardan ol eserini komediýa bilen baglanyşdyrypdyr. Başga bir tarapdan seretseň, «Jennet» bölümi bilen tamamlanan eser beýleki komediýa žanrynda döredilen eserler ýaly bagtly jemlemä yşarat edýär.

«Hudawy komediyanyň» original ady «Komediyá» («Commedia») bolup, «Hudawy» (Divina) sözi ilkinji gezek metafiziki mazmuny we taryplanan asmany gymmatlyklaryň, gозellikleriň, Hudaýyň adamlara eden sahatlary ýaly meseleleriň üstünde durup geçýändigini üçin, şahyryň özünden üç asyr soň 1555-nji ýylda Wenesiýa neşirinde goşulypdyr. Poemanyň şol ýyldan soňky ähli neşirleri «Hudawy komediýa» («Divina Commedia») ady bilen çap edilipdir.

«Hudawy komediýada» Dantenin ruhy halypasy Wergiliniň we ilkinji söýgüsi Beatrisäniň ýolbeletliginde dowzaha, arafa we jennete syýahat edilýär. Eseriň öňe sürýän ideýasyna görä bagtly durmuşa diňe ahlak we aň-düşünje sagdynlygy bilen ýetip bolýar. Hudawy bagtlylyga bolsa ynanç, umyt, ynsanperwerlik ýaly hristian ündewlerine eýerip ýaşanda ýetilýär.

Ýazylan döwrüni göz önüne tutanynda, poemany dini we ahlak nukdaýnazaryndan aýry-aýry seljermek mümkin däl. Sebäbi Dantenin ýaşan orta asyrlaryndaky hristianlyk ynançlarynda ölümden soňky durmuş düşünjesi şahsyň dini ahlagynyň ilkinji görkezijisi hasaplanýardy. Bu düşünje şahsyň ölümden öňki durmuşyny günälerden daşda geçirmeginiň ýeke-täk şerti bolupdyr. «Hudawy komediyanyň» aglaba bölegine siňen kontrapasso kadasyna bu düşünjäniň miwesi hökmünde garamak bolar.

Kontrapasso – adamyň ölümden öňki durmuşynda eden günälerine görä dowzahda jezalandyrylmagyna berilen atdyr.

Şahyryň «Hudawy komediýany» ýazanda täsirlenen eserleriniň biri-de Wergiliniň «Eneida» poemasydyr. Troýanyň greklere garşy goragynda möhüm rol oýnan Eneý Rim imperiýasynyň epiki eseri hasaplanýan poemanyň baş gahrymany bolup çykyş edýär.

Dantenin çuňňur hormat goýup öwrenen bu eserinden ýiti täsirlenmeleri alandygyna şek-şübhe ýok. Şahyr ady agzalan poemanyň diňe çeperçilik gurluşyndan däl, eýsem, beýan ediş stilinden, mifologik sýužetlerinden we ölümden soňky durmuşuň suratlandyrylyşyndan ep-esli derejede peýdalanyndyr.

«Hudawy komediýasyndaky» hyýaly gezelenjiň dowamynda şahyr, akyl-paýhasdan we sagdynlykdan nam-nyşan galmadyk medeniýetsiz dünýäni alamatlandyryýan garaňky tokaýda hemişelik ýagşylygy alamatlandyryýan Hudaýyň ýurduna tarap rowana bolýar. Şahyryň «gezelenjine» allegorik manyda onuň ruhy dünýäsiniň beýany diýip düşünse bolar. Awtor okyjyny dini mazmunly allegoriýada ýaşan döwrüniň berbat ýagdaýy hakynda oýlanmaga we onuň çözgütlerini gözlemäge çagyryýar. Dantenin pikiriçe adamzadyň doýdum-dolmaz nebsine diňe imperiýa bent bolup biljekmiş, buthana-da öz gezegunde ilki başdaky arassa we pukara durmuşyna dolanyp gelmelimiş. Gysgaça aýdanda, «Hudawy komediýa» bu dünýäde ýaşaýanlary kösençlerden halas edip, bagtly durmuşa ýetirmek ýaly asylly ideýany özüne maksat edinipdir.

■ Dowzah (Inferno)

1300-nji ýylyň 7-nji aprelinden 8-nji apreline geçilen gije Dante otuz baş ýaşaýar. Şahyr muny: «*Ömrümiziň ýarpy ýolunda*» («Nel mezzo del cammin di nostra vita») diýen setir bilen kagyza geçiripdir.

Dante tüm garaňky tokaýda ýolundan azaşýar. Oýaly-ukuly halda bolandygy üçin tokaýa nädip düşendigine-de aňy çatmaýar. Daňa çenli gözüetimde çala görnüp duran depä tarap ýöräberýär. Ýolda onuň önünden bir bars, bir peleň, birem urkaçy möjek çykýar. Olardan halas bolmak üçin yzyna öwrülendenem, şahyr

Wergilä sataşýar. Wergilini ugradan şahyryň juwan ýaşda aradan çykan söýgülisi Beatrisedir. Günäkär Dante boýunça Arşy-Aglada (pelegiň iň ýokarky onunjy gaty) perman çykaryljak wagtynyň öňüsrasy. Onuň heläk bolmagyna sanlyja pursatlar galýar. Eger ol halas bolmak islese o dünýäniň aýry-aýry üç mekanyňa aýlanyp çykmaga borçly. Bu syýahatda oňa ýene bir latyn şahyry Publiý Papiniý Stasiý, şeýle-de Beatrise ýoldaşlyk edýär. Dante bilen Wergiliniň şol gije başlan dowzah syýahaty 9-njy aprel şenbe gijesi tamamlanýar.

■ «Hudawy komediýada» dowzahyň dokuz halkasy

Dowzah iç-içe dokuz halka bölünipdir. Oňa ugurdaş şahamçalara günäsi has agyr günäkärler giripdir. Her şahamçanyň günäkärleri eden günälerine laýyklykda ebedilik jezalandyrylypdyr.

Birinji halkada – Limbodaky ruhlar halal ýaşapdyrlar, ýöne olaryň köpüsi hristianlykdan öňki döwürde ýaşandyklary üçin çokundyrylmak bagtyndan binesip galan we çokundyrylman ölen ruhlar;

Ikinji halkada – şöhwetiň, keýpi-sapanyň ýesirine öwrülenler;

Üçünji halkada – açgözler, nebsiniň ýesirine öwrülenler;

Dördünji halkada – gazanjyny ýele sowurýanlar;

Bäşinji halkada – gahar-gazabynyň ýesirine öwrülenler;

Altynjy halkada – jynsy taýdan azgynlaşanlar.

Ýedinji halkada – ejize ganymlar, güýjüne baýrynýanlar;

Sekizinji halkada – galphorlar, kezzaplar, aýal dellallary, din täjirleri, parahorlar, ogrular; ikiýüzliler, gallaplar we başgalar;

Dokizynjy halkada – özüne ýagşylyk edenlere, garyndaş-doganlaryna, watanyňa, il-gününe ysnat getirenler jezalandyrylýar.

Käbir adamlar Danteniň «Hudawy komediýany» ýazanda yslandan täsirlenendigini aýdýarlar. Elbetde, biz hem şeýle täsirlenmeleriň bolandygyny inkär edemzok. Danteniň bu poemasynda diňe bir yslymyň däl, eýsem zoroastrizmiňem, gadymy grek mifologiyasyňam täsiri ýiti duýulýar. Onsoňam hristian

dininiň ýoýluşa sezewar bolmadyk prinsipleriniň yslam dininden kän bir tapawutlanmaýandygyny-da ýatdan çykarmazlyk gerek. Ýöne günbatar ýewropa edebiýatyny öz edebiýatymyzdan has belentde goýup, nusga alarlykly edebiýat hasaplaýanlar ýa-da ýewropa medeniýetiniň käbir meşhur eserleriniň süňňüni yslam prinsipleriniň düzýändigini baradaky gereksiz pikirlere ynanýanlar bir möhüm zady ýatdan çykaryjalar: Dante Aligýeri yňdarma katolik ynanjyna uýan we yslama duşmançylyk beslän adamdyr. Gönümel sözler bilen beýan etmedigem bolsa, käbir edebiýatçylar onuň eserinde suratlandyrylýan dowzahyň dokuzynjy halkasynyň onunjy hendeginde musulmanlaryň gözünüň nury Hezreti Muhammediň (s.a.w) we Hezreti Alynyň (r.a) azaba duçar edilýän epizodynyň bardygyny ýazdylar. Dante ýaly yňdarma katolikleriň gözünde musulmanlar «kapyrdyr» we olar dowzaha höküm edilmäge mynasypdyr. Orta asyrlaryň musulman halklaryna gan ýuwtduran talaňçylykly haçly ýörişleri hem hut Dante ýaly fanatikleriň meçew bermegi bilen bolup geçipdi.

Şonuň üçin günbatar edebiýatyny özümize nusgalyk eser hasaplamazdan oň ony kimiň ýazandygyna we şol eseriň mazmunyna, gizlin yşaratlaryna düşünmelidir.

Dowzahdan çykmanca Dante bilen Wergiliý erbetlikleriň başy Lýusiferi (Şeýtany) biline çenli buzlara gömülgi ýagdaýda görýärler.

Agzynda her dişi göýä degirmen,

Günäkäri owum-owum edýärdi.

Bir wagtyň özünde üç asy birden

Onuň berýän azabyndan dadýardy.

(Dowzah, 55)

Onunjy kanto Danteniň sürgün ýyllary barada gymmatly maglumatlary öz içine alýar. Dante öz ykbalyny ölümler dünýäsindäki ruhlardan öwrenýär. Galyberse-de, orta asyrlarda gelejegi bilmek ýa-da adamyň takdyryndan habar bermek ýaly işleri diňe ölümlere ýa-da ölüm bilen ilteşiklidigine ynanylýan jadygöýleriň oňaryandygyna ynanylypdyr. Şonuň üçin Danteniň dowzahda duş gelen ýerasty ruhlary oňa gelejegi barada käbir

zatlary habar beripdirler.

■ Araf (Purgatorio)

Wergiliý bilen Danteniň 10-njy aprelde ýekşenbe güni Pasha baýramynda başlan araf syýahaty üç gün dowam edip, 14-nji aprelde penşenbe güni tamamlanýar.

Arafda Beatrise ölüminden soň söýgülisini undup, geldi-geçer zowky-sapalara özünü aldyran, günäniň laýyna batan Danteni gyjyt beriji agyr sözler bilen duzlaýr we oňa eden günälerini birin-birin aýtdyrýar. Söýgülisiniň öňünde toba eden şahyr eden günäleriniň üstüne siňen hapasyndan arassalanmak üçin ilki Leta**, soňra ýagşy gylyklaryny bekedip Ýunoe*** derýalaryna suwa düşýär we doly arassalanýar. Dante mundan soň doly «halal adama» öwrülýär.

■ «Hudawy komediýada» araf

Araf ýedi gatdan ybarat. Ýedinji gatyň üstünde ýer ýüzüniň jenneti bar. Şol ýerdäki mukaddes tokaý dowzahyň başlangyjyndaky garaňky tokaýyň garşylygydyr.

Şahyr şatlykly duýgulara beslenip söýgülisi Beatrise bilen bilen göge beýgelip başlaýar. Beatrise Arşy-Aglada Hudaýa iň ýakyn adamlaryň hataryna goşulandan soňra, Hezreti Mariýanyň arada durmagynda Keramatly Bernardyň üsti bilen Hudaý bilen duşuşma mümkinçiligini gazanýar.

*Bu mukaddes suwdan, täze pyntyga
bürenen bir nahal kimin janlanyp,
Päklenenden soňra önki ýerime
Geçenimde, göýä, uçjak ýalydym,
Ýylдыzlara baka men ganatlanyp.
(Araf, 142)*

■ Jennet (Paradiso)

Arafyň depesinde Wergiliý öz gezegini Beatrisä berýär. Jennetde şahyra Beatrise ýoldaşlyk edýär. Danteniň 14-nji aprelde penşenbe gününüň ir säherinde başlan jennet syýahaty

şol gün öýleden son Hudaýyň nuruna gowuşmagy netijesinde tamamlanýar. Awtor poemasynda jennet marşrutyny işläp düzende Ptolomeýiň tablisasyndan peýdalanyndyr. Danteniň Jennetine görä, Dünýä älemiň merkezinde ýerleşýär. Ýer togalagynyň daşynda ýedi sany saýýara aýlanýar: Aý, Merkuriý, Wenera, Gün, Mars, Ýupiter, Saturn.

■ «Hudawy komediýanyň» jennetinde saýýaralaryň hereket ediş tertibi

Bu saýýaralar ýedi gat asmanyň içinde ýerleşýär. Sekizinji gatda hereketsiz ýyldyzlar, dokuzynjy gatda saýýaralary herekete getirýän mähnet Çarh bar. Sap nurdan ybarat, maddadan arassalanan iň ýokarky onunjy gat bolsa, mübärek ruhlar bilen Hudaýyň oturýan gatydyr (Arşy-Agla). Şol ýerde Mariýadyr Beatrise ýaly Hudaýyň halan gullary mukaddes güli emele getirýärler.

*«Eger barça zada ýetse aklymyz,
Şeýle bir çuňluga ineris welin
Görünmez özmüze duran ýerimiz...»
(Jennet, 7)*

■ Goşmaça maglumat üçin seret:

http://www.kitapcy.ga/news/dantenin_hudawy_komediya_synyn_jennet_we_dowzah_temasy/2018-10-22-2930

* Araf – dowzah bilen jennetiň, ýa-da o dünýä bilen bu dünýäniň aralygy. Türkmen diline muny «owarram» sözi bilen terjime etse bolar. Adatça «iki jahan owarrasy», ýa-da «Owarrama git» diýen ýaly söz düzümleri şol aýdylýan arafy aňladýar.

** Leta – gadymy grek mifologiýasynda mifiki derýanyň ady.

*** Ýunoe (Eunoe) – gadymy grek mifologiýasynda mifiki derýanyň ady.

@ Kitapçylar. Edebiýaty öwreniş